

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Recensie: Zinnvolle afslag of doodlopende weg?

Auteur: Vincent van de Griend

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 40.3, pp. 227-228.

© 2018 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

ZINVOLLE AFSLAG OF DOODLOPENDE WEG?

Jeroen Hopster, *De andere afslag. Hoe had het leven anders kunnen lopen?*, Amsterdam University Press, 2018; ISBN 9789462983236; paperback; 232 pagina's; €19,99.

'Stel je het Romeinse leger eens voor op houten loopfietsen. Wat had de geschiedenis er anders uitgezien!' Met deze fantasie doodde mijn docent voor aanvang van een college de tijd. We lachten en gingen verder met 'echt' historisch onderzoek. *What if*-geschiedenis is immers niets meer dan wilde speculatie, uitsluitend geschikt voor entertainment, toch? Niet per se, meent Jeroen Hopster, historicus en promovendus filosofie aan de Universiteit van Utrecht. In zijn boek *De andere afslag* wil Hopster een methode vinden om aannemelijke *what if*-scenario's te onderscheiden van zinloze fantasievoorstellingen over het verleden. Daarnaast wil hij aantonen dat de betekenis van onze handelingen door plausible *what if*-geschiedenis beter tot ons doordringt.

Om dit te bereiken, onderzoekt Hopster 'wat als'-geschiedenissen op drie historische niveaus die elk in een eigen deel van het boek aan bod komen: het individuele levenspad, de (wereld)geschiedenis en de evolutie. Dit zijn alle drie 'processen die zich onvouwen in de tijd en daarbij een eigen dyna-

miek genereren, die op voorhand niet in detail is uit te tekenen' (p. 10). Zowel je carrière, de autoriteit van Franz Ferdinand in 1914 als de evolutie van de homo sapiens konden op kritische kruispunten een andere weg inslaan. Voorstellingen over de gevolgen van andere afslagen zijn volgens Hopster echter alleen zinnig als ze aan twee spelregels voldoen. Ten eerste moeten alternatieve scenario's vertrekken vanuit min of meer dezelfde beginposities: je moet bijvoorbeeld niet zomaar personen schrappen. Ten tweede moeten zinvolle 'wat als'-voorstellingen worden gedacht vanuit aangrenzende historische mogelijkheden en niet vanuit handelingsmogelijkheden. Zo kun je volgens Hopster stellen dat Hitler het handelingsvermogen had om de superioriteit van Joden te verkondigen, maar de historische omstandigheden maakten dit scenario onwaarschijnlijk en daarom onbruikbaar voor betekenisvolle 'wat als'-geschiedenis (p. 17).

De toepassing van deze spelregels op talloze voorbeelden stelt Hopster in staat om gedurende het boek interessante thema's aan te snijden. Zo behandelt hij in het tweede deel de functie van 'wat als'-geschiedenissen in de geschiedwetenschap en actualiteit. De auteur wijst er terecht op dat historici ook 'wat als'-geschiedenissen gebruiken als gedachte-experimenten.

Door een historisch alternatief (*counterfactual*) uit te denken, wordt inzicht verkregen in welke mate een oorzaak bepalend was voor de gebeurtenis die de historicus beschrijft. Deze kritische functie reikt verder wanneer alternatieve historische scenario's de maatschappij spiegels voorhouden. 'Wat als'-voorstellingen zijn dan historische tegenhangers van toekomstgerichte utopieën: niet bedoeld als blauwdrukken voor een te verwezenlijken realiteit, maar als kritisch-theoretische reflecties om vanzelfsprekendheden in het hier en nu te expliciteren.

Op die manier kunnen 'wat als'-voorbeelden er 'in het licht van de politieke actualiteit' aan herinneren 'dat een goede afloop niet verzekerd is' (p. 96). Hopster noemt bijvoorbeeld het boek *The Plot Against America* waarin schrijver Philip Roth niet Franklin Roosevelt, maar de antisemitische Charles Lindbergh opvoert als de winnaar van de Amerikaanse presidentsverkiezingen in 1940. De parallellen met de presidentsverkiezing van 2016 – waarbij het besef ontbrak dat Clintons verlies ook steeds tot de mogelijke uitkomsten behoorde – ontgaan ook Hopster niet. Het is precies deze actualiteit die onderzoek naar de status van 'wat als'-geschiedenis relevant maakt: wat is de functie van what if-scenario's in de verbeelding van een andere wereld, wanneer worden zulke alternatieve voorstel-

lingen gevaarlijk en ontbreekt het in de maatschappij momenteel aan het vermogen om gevaarlijke en zinnige scenario's uit elkaar te houden?

Toch gaat Hopster grotendeels aan deze vragen voorbij en daardoor ontbreekt aan dit boek een zekere noodzaak. Dat wordt vooral duidelijk in het besluit. Zinnige 'wat als'-scenario's maken inzichtelijk in hoeverre een bewuste keuze of toevallige omstandigheden bepalend waren voor het verloop van het verleden. Dit inzicht in de grenzen en mogelijkheden geeft grotere betekenis aan onze handelingen. Dat resultaat maakt van *iffy history* weliswaar geen nutteloze exercitie, maar Hopster laat onderbelicht of en waarom dit besef nu daadwerkelijk nodig is. De conclusie stijgt niet uit boven de oproep om de eenmaligheid van je keuzes te vieren, omdat het betoog niet aanhaakt bij bredere discussies over 'alternatieve feiten' of de zorgen over de toenemende populariteit van fictieve geschiedenissen in films en series. Daar heeft Hopster een belangrijke afslag gemist.

Vincent van de Griend is historicus en studeert geschiedfilosofie aan de Radboud Universiteit. Momenteel werkt hij aan een onderzoeksproject over opvattingen van politiek die burgers uitten in brieven aan de Tweede Kamer.